

koreferencián alapuló két fontos eszközéről van szó, már a bevezető példa meggyőzően szemlélteti. A kataforikus szerepű *ez* mutató névmás postcedense a *pusztuló fáját*; az anaforikus szerepű személyes névmás — az alábbi részletből hiányzó — antecedense először a vers címében jelenik meg (Arany: *Széchenyi emlékezete*):

Midőn magát *ez* nem tudá szeretni,
Ő megszerette *pusztuló fáját*.

Az utalósót Rácz Endre — mások nyomán — mint grammatizálódott (mondatgrammatikai szerepre lefoglalt) anaforikus, kataforikus névmásként vizsgálja. A mondatgrammatikai (utalósói) szerepkörre — a magyarban — a kataforikus irány foglaldott le; a visszautaló (anaforikus) irány jobbra a szövegszervező szerepkörben maradt meg. Ezek együttes előfordulásaiban is elkülöníthető kétféle szerepét részletezően mutatja be a tanulmány.

A mondatgrammatika—szöveggrammatika vonatkozásában megemlíti Rácz Endre a tárgyas ragozást is mint olyan eszközt, amely hozzájárulhat a magyar szövegmondatok összekapcsolásához; s így e három grammatikai eszközzel végül Rácz Endre kettős célt valósít meg. Egyik annak bizonyítása, hogy van értelme magyar szöveggrammatikáról beszélni; másik annak szemléltetése, hogy a konnexitás eszközei — miként a mondatgrammatikai eszközök a leíró nyelvtenban — elkülönített módon is vizsgálhatók.

Ha mindez — s ezt már a recenziens fűzi hozzá — elkülöníthető is a szöveg egészenek mint jelkomplexumnak a vizsgálatától, a szövegkutatás adott feladatában (vagy tudománytörténeti szakaszában) bizonyára egyesül is azzal.

Békési Imre

Irodalom

Elekfi László, *MNy*. LXXXVIII. (1992.) 4. 488—493.

A Világirodalmi Lexikon tizennegyedik kötetének 'szöveg'-szócikkeihez

Főszerk.: Szerdahelyi István, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 878 p. 707—729

A magyar irodalomtudomány eddig alighanem legnagyobb szabású kollektív vállalkozása, a *Világirodalmi Lexikon*, melyet a szerkesztők szándékával (is) egybehangzóan méltán tekinthetünk nemcsak 'kultúrtörténeti adattárnak', kézikönyvnek, hanem a 'nemzet szellemi arca tükrének, formálójának' is, közelmúltban megjelent tizennegyedik kötete mintegy 43 'szöveg'-szócikket tartalmaz. E fogalmi szócikkek (s a hozzájuk kapcsolódó formai és tartalmi utaló címszók) a szövegvizsgálatokban érdekelt (rész)diszciplínák egységes szemléletében nyújtanak átfogó képet a szövegkutatás (szövegten) tárgyáról, legfontosabb fogalmairól, történetileg kialakult kategóriáiról, továbbá céljairól és módszairól.

A kötet 'szöveg' terminus technicusai (a tartalmi utalóktól itt eltekintve) a következők: *szöveg*, *szövegállandóság*, *szövegbetoldás*, *szövegdíszlet*, *szövegekví-*

valens, szövegelemzés, szövegelmélet, szövegemlék, szövegértelmezés, szövegfajták, szövegfilológia, szöveg-genotípus, szöveggondozás, szöveggrammatika, szöveggyűjtemény, szöveghagyományozás, szöveghajtogatás, szöveggönyv, szöveggörnyezet, szövegkorrekció, szövegköziség, szövegközpontúság, szövegkritika, szöveglap, szövegmágia, szövegmagyarázat, szövegminimum, szövegmű, szövegnyelvészet, szövegontológia, szövegösszefüggés, szövegrejtés, szövegritmus, szövegromlás, szövegszeletelés, szövegszemantika, szövegszemiotika, szövegszerkezet, szövegtan, szövegtípusok, szövegtörténet, szövegváltozat, szövegvers (Bojtár Endre, Deme László, Dienes László, Horváth János, Hoványi János, Jákfalvi Magdolna, Kassai György, Kovács Endre, Martinkó András, Staud Géza, Szerdahelyi István, Terts István és Voigt Vilmos tollából).

A szövegnyelvészetről a következőket olvashatjuk (721–722):

szövegnyelvészet: a nyelvtudomány azon ága, amelyik a → *performancia* során létrejött különböző → *szövegfajtákkal* (saussure-i terminológiával: a *parole*-l) foglalkozik, hogy a mindenkor *textualitás* („szövegiség”) ismérveit megállapítsa. (Szemben a nyelvi rendszer, a *langue* szabályait leíró *sintaxis*sal, *fonológia*ival és *szemantiká*val.) Kutatási körébe tartoznak továbbá a különböző szövegek állandó ismertetőjegyei, a tematikus koncepciók, a szövegek előállításának intencionálisan irányított kiválasztási és összekapcsolási technikái, az eltérő beszéd- és szövegtípusok, a nyelvi elemek szemantikai értékei a mindenkor kontextusban, a szövegkonstituáló szabályok, stilisztikai értékek, az optikai és akusztikai kísérő jelzések (gesztus, hangsúly, hanglejtés), valamint a társadalmi meghatározottságok és korlátozások, élettrajzi és pszichikai összetevők és a kommunikációs környezet (a partnerkapcsolatok) vonatkozó kérdései. ° (→ *irodalom* és *nyelvtudomány*) ° Irod.: W. Dressler — S. Schmidt: *Textlinguistik* (1973); *Lektürekolleg zur Textlinguistik* (1974); W. Dressler: *Einführung in die Textlinguistik* (1974); T. Silman: *Probleme der Textlinguistik* (1977); H. Kalverkämper: *Orientierung zur Textlinguistik* (1981); Szabó Z.: *Szövegnyelvészet és stilisztika* (1988).

Martinkó András

A szövegszemantika fogalmát továbbá így explikálja a kézikönyv (723):

szövegszemantika: a szöveg jelentéstana, ill. ennek vizsgálata. Már a → *szöveggondozás* és általában a → *textológia* számára is nélkülözhetetlen a szövegnek és egyes részeinek jelentés-tanilag pontos megértése. Az egyes művek értelmezése is ilyen alapon történik. Minthogy a mű → *szerkezete* (motívumainak sorrendje, a szereplők rendszere, az olyan formai tagolódások, mint a fejezet, felvonás, sőt strófa stb.) jelentéstani szempontból is döntő fontosságú, az egész szöveg szemantikájának feltárása egyszersmind a strukturális és formai vonásokat is érinti. Mind a nyelvtudományi, mind az irodalomtudományi → *szövegelmélet* ezért elsősorban az irodalmi mű sajátos szemantikáját mutatja be. Elméletileg az irodalmi mű *ontológiája*, a *fenomenológiai* vizsgálat eredményei jelzik a szöveg jelentésére vonatkozó legmagasabb rendű általánosításokat. A → *szövegszemiotika* ehhez képest a szöveget egészében és részeiben jelként fogja fel, így értelmezi. Ennek különböző eljárásai, kutatási módszerei lehetségesek, és az egyes iskolákhoz tartozó kutatók gyakran igen különböző vizsgálatokat sorolnak ide. ° (→ *szemantika*)

Voigt Vilmos

A címszólista és a szemléltetésül idézett szócikkek remélhetőleg kellőképpen mutatják mind a lexikon témakezelését, mind pedig a fogalmi feldolgozás belső strukturáltságát. S ezekkel együtt azt is, hogy e nagy jelentőségű enciklopedikus-összegző mű tájékoztató-orientáló funkciójának maradéktalanul eleget tesz. A bővebb, valamennyi aspektusra kiterjedő, részletezőbb és árnyaltabb feldolgozás már nyilvánvalóan a szóban forgó diszciplína, a szövegtan, szövegnyelvészet feladata.

Vass László